

Маркова Мар'яна

Концепт прощання в любовній ліриці Джона Донна

1. Вступ

У західному літературознавчому дискурсі англійський поет і прозаїк кінця XVI – початку XVII століття Джон Донн (1572–1631) є постаттю майже культовою. Його творчості присвячено десятки тисяч різного роду праць, тексти митця активно перекладаються мовами світу, в США, починаючи із 1986 року, діє окреме наукове товариство («The John Donne Society»), видається навіть авторитетний спеціалізований журнал – «John Donne Journal».

В Україні натомість про Дж. Донна відомо небагато. Якщо його творчий спадок і розглядався, то радше спорадично і переважно у зв'язку з іншими теоретико-літературними чи історико-літературними проблемами. Так, Андрій Безруков вивчав специфіку світобачення англійського автора у світлі барокових метафізичних парадигм (Безруков, 2017а, 2017б); Марина Зуєнко – особливості організації картини світу в поезії Дж. Донна (Зуєнко, 2010), структуру художнього образу в його любовній ліриці (Зуєнко, 2012), а також поетику його релігійних віршів (Зуєнко, 2015) у контексті міфопоетичних парадигм в англійській бароковій літературі (Зуєнко, 2013); Дар'я Москвітінa зверталася до питання україномовних перекладів Дж. Донна (Москвітінa, 2019); Назарій Назаров (Назаров, 2010) та Анатолій Ситченко (Ситченко, 2008) – до емблематизму поезії англійського митця; Тетяна Рязанцева торкалася лірики Дж. Донна, здійснюючи фундаментальне дослідження європейської метафізичної поезії (Рязанцева, 2015, 2016), а Алла Паньківська й Олександр Солошенко аналізували окремі особливості поетики його текстів (Паньківська–Солошенко, 2016). Однак, попри згадані розвідки, що експлікують окремі проблеми літературного доробку Дж. Донна, його глибоким, комплексним, системним науковим освоєнням українське літературознавство не вирізняється. У зв'язку із цим будь-які дослідження, предметом яких є творчість цього видатного автора, видаються затребуваними й актуальними для вітчизняної науки.

Пропонована стаття стосується лише одного з аспектів багатогранного художнього світу, створеного Дж. Донном. Її метою є аналіз та інтерпретація концепту прощання закоханих у любовній ліриці письменника, що ще не вивчався українськими науковцями. Для реалізації поставленої мети використано поєднання елементів close-reading, герменевтичного, філологічного, а також структурно-семіотичного методів літературознавчого аналізу.

2. Основна частина

За життя вірші англійського митця не публікувалися, поширюючись у списках. Весь його поетичний доробок був зібраний і виданий лише посмертно. У першому виданні лірики Дж. Донна, що побачило світ 1633 року, його любовні поезії ще були розміщені впереміж з іншими текстами, зокрема релігійними. Лише два роки потому, у 1635 році, їх було відібрано й опубліковано окремою збіркою під назвою «Songs and Sonets»¹ («Пісні і сонети»), куди ввійшло п'ятдесят п'ять текстів.

Концепт прощання займає чільне місце в ідейно-тематичному комплексі «Пісень і сонетів». Із ним пов'язані насамперед відомі «валедикції» Дж. Донна (від англ. «valediction» – «прощальне слово», «прощання»): «A Valediction: Of My Name, in the Window» («Прощання: про моє ім'я на вікні»), «A Valediction: Of the Booke» («Прощання: про книгу»), «A Valediction: Of Weeping» («Прощання: про плач»), «A Valediction: Forbidding Mourning» («Прощання, що забороня печаль»). У той чи той спосіб він розробляється також у таких поезіях збірки, як «Song (Sweetest love, I do not goe)» («Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)'), «The Expiration» («Останній подих»), «The Computation» («Підрахунок»).

Що впадає в вічі вже при першому прочитанні цих поетичних текстів – це присутність у кожному із них художніх образів і мотивів, пов'язаних зі смертю (виняток становить лише «Прощання: про книгу»). Такий зв'язок може бути як непрямий, асоціативний, що, наприклад, можемо спостерігати у такому вірші, як «Прощання: про плач», так і безпосередній, буквальний, тобто такий, що реалізується через пряме метафоричне зіставлення прощання зі смертю – когнітивну метафору «прощання-смерть», як це маємо, скажімо, у поезіях «Останній подих», «Підрахунок»,

¹ В англійській мові XVI ст. слово «сонет», паралельно з його класичним потрактуванням як жанрової форми, мало ще й інше значення. В елізаветинській ліриці сонетами називали невеликі за обсягом вірші любовного змісту та нерегламенованої форми. Оскільки чіткої формальної структури ці твори не мали, на їх жанрову приналежність вказувала саме специфіка тематики. Крім того, існувала відмінність на рівні правопису: сонет як синонім любовної поезії з довільною кількістю рядків писався з однією буквою «n» («sonet»). Саме таке написання маємо й у назві збірки Дж. Донна (Маркова, 2024, с. 149).

«Прощання: про моє ім'я на вікні» та ін. Часто ці образи і мотиви поєднуються з концептуально не менш вагомими художніми структурами, як це відбувається, приміром, у вірші «Прощання, що забороня печаль».

У першій строфі цієї поезії ліричний герой використовує останні хвилини перед розлукою з коханою жінкою для того, аби втішити і розрадити її. Всі його зусилля спрямовані на те, аби зробити мить прощання настільки безболісною, наскільки це можливо (Маркова, 2024, с. 211). Протагоніст Дж. Донна проводить цікаву паралель: як душі благочестивих людей тихо і непомітно покидають тіла так, що ніхто навіть не здогадується про їхню смерть, так закохані мають оберегати велич та святість свого почуття, не дозволяючи нікому бачити зітхання та сльози розлуки:

*As virtuous men passe mildly away,
And whisper to their soules, to goe,
Whilst some of their sad friends doe say,
The breath goes now, and some say, no:
So let us melt, and make no noise,
No teare-floods, nor sigh-tempests move,
T'were prophanation of our joys
To tell the layetie our love
(Donne, 2001, с. 99).*

*Як шепче праведник: «Пора!» –
Своїй душі у мить прощання,
Коли між друзів помира,
Мольбу їх чуючи й ридання; –
Ось так же без гучних зітхань
Й потоку сліз і ми простімось:
Без профанації страждань
І втіх любовних обійдімось²
(Марач).*

Подібні аргументи віднаходимо й у третій строфі, де ліричний суб'єкт англійського письменника гіперболічно порівнює прощання закоханих зі стихійними лихами, зокрема землетрусом, та навіть явищами космічного характеру – «дрижанням сфер» («*trepidation of the spheares*») (Donne, 2001, с. 99):

<i>Moving of th'earth brings harmes and feares, Men reckon what it did and meant, But trepidation of the spheares, Though greater farre, is innocent (Donne, 2001, с. 99).</i>	<i>Страшать нас поштовхи землі, Ми плодим домисли й химери, – Й немає шкоди взагалі, Коли тремтять небесні сфери (Марач).</i>
--	---

Помітно, що образи, які митець витворює у перших трьох строфах, чітко співвідносяться зі сферами трьох основних стихій: «*sigh-tempests*» («зітхання-бурі») – це повітря, «*teare-floods*» («слізні повені») – це вода, «*moving of th'earth*» («рух землі») – це земля. На перший погляд, бракує образу, який би корелював із четвертою стихією, – вогнем, проте, на нашу

² Тут і далі віршовані україномовні переклади текстів Джона Донна належать Вікторові Марачу.

думку, його можна побачити у словосполученні «*let us melt*», позаяк танення («*melt*») – дія, що відбувається саме під впливом тепла / вогню. На нашу думку, такий підбір художніх одиниць слугує авторові для потужного розширення фокусу – прощання героїв розростається у такий спосіб до глобальних масштабів, провокуючи есхатологічний фінал – не лише метафоричну смерть закоханих, а загибель самого всесвіту.

Решта тексту побудовано на художній інтерпретації ідей неоплатонізму. Автор розкриває особливий характер стосунків між героями – вони настільки переплетені душами, що їхній зв'язок не залежить від фізичної близькості (Маркова, 2024, с. 212). Відстань ніяк не шкодить їхньому кохання, оскільки духовно закохані завжди разом:

*Dull sublunary lovers love
(Whose soule is sense) cannot admit
Absence, because it doth remove
Those things which elemented it.
But we by a love, so much refin'd.
That our selves know not what it is,
Inter-assured of the mind,
Care lesse, eyes, lips, and hands to misse
(Donne, 2001, с. 99).*

*Любов в одне двох прагне злитъ,
Розлука ж їй перешкоджає,
Бо слід тоді й те розділить,
Що суть саму її складає;
Висока, чиста й осяйна,
Її плоті шал не заважає,
В спорідненості душ вона,
Й на очі, губи не зважає
(Марач).*

Закінчується вірш метафорою, що дуже небанально зіставляє закохану пару з ніжками циркуля: вірність та любов подруги порівнюється тут із нерухомою ніжкою – своєрідним центром тяжіння, що змушує чоловіка, подібно до ніжки рухомої, завжди повертатися у вихідну точку:

*As stiffe twin compasses are two,
Thy soule the fixt foot, makes no show
To move, but doth, if the other doe.
And though it in the center sit,
Yet when the other far doth come,
It leanes, and hearkens after it,
And growes erect, as that comes home.
Such wilt thou be to mee, who must
Like th'other foot, obliquely runne;
Thy firmnes draws my circle just,
And makes me end, where I begunne
(Donne, 2001, с. 100).*

*Мов ніжки циркуля вони,
Не порізно вже, а єдині:
Моя душа із далини
Твою схиля, що в центрі нині.
Й хоч ти всередині весь час,
Мене ж манить даль невідома,
Любов навстріч схиляє нас
І розпрямля, коли я вдома.
Вона, сяйнувши в майбуття,
Мене веде серед відчаю,
Й круг замика мого життя,
Й де починав, там і кінчаю
(Марач).*

Зазначимо побіжно, що цей троп отримав у світовій науці про літературу величезну кількість тлумачень, подекуди навіть дуже нетривіальних. Так, для прикладу, Томас Догерті припускав, що художній образ циркуля в аналізованій поезії забарвлений сексуальним відтінком і натякає на «гомосексуальний або гетеросексуальний зв'язок. Резонно припустити, що Донн використав ніжки циркуля на позначення людських ніг» (Doherty, 1986, с. 74). На таку думку дослідника наштовхує насамперед використане Дж. Донном словосполучення «*grows erect*» (Donne, 2001, с. 100), що, на його переконання, було вжите автором для того, аби викликати у читачів цілком конкретні еротичні асоціації. Альберт Сміт натомість зазначає, що циркуль здавна був поширеною емблемою, яка позначала стабільність у змінах (Smith, 1968, с. 34), і дуже подібне вживання цього образу маємо у мадригалі XCVI італійського поета Джанбаттисти Гуарині, написаному 1598 року як відповідь Донні, стривожений від'їздом коханого. Звісно, наведені інтерпретації мають право на життя, проте ми вважаємо, що сенс аналізованого образу дещо простіший – на наш погляд, ніжки циркуля символізують тут баланс духовної і фізичної любові, що становлять еквівалентні підпори повноцінних любовних взаємин між людьми, тобто аналізована метафора сконденсовано втілює у тексті авторську концепцію кохання як амбівалентного духовно-тілесного феномена.

Водночас на увагу в цьому вірші заслуговує не лише художній образ циркуля, але й інший геометричний образ, прямо із ним пов'язаний – коло. Саме цей прихований, імпліцитний символ, на наше переконання, злиговує всю образну систему аналізованого вірша в дуже логічну смислову цілісність. Прощання душі з тілом, описане у першій строфі, порівнюється у ньому з прощанням закоханих не лише у контексті метафоричного зіставлення «прощання-смерть», але й у більш філософському сенсі: як смерть не є кінцем, а лише початком нового циклу (кола) життя, так розлучення героя та героїні є лише початком нового витка (знову ж таки – кола) їхніх стосунків. Будучи довершеною фігурою, коло символізує досконалість – саме такою досконалою є взаємна любов героїв. А потрактування цього художнього образу в контексті алхімічної традиції, до якої так часто любив апелювати Дж. Донн, ще більше підсилює такий інтерпретаційний код, оскільки коло із крапкою посередині (саме таку крапку, як усім відомо, залишає гостра ніжка циркуля) є графічним позначенням золота – найбагатшого та найдосконалішого з усіх металів, що з'являється у тексті як складова ще одного художнього символу – золотої нитки, яка нерозривно і незримо поєднує душі закоханих і ніколи не рветься (Маркова, 2024, с. 214–215):

<i>Our two soules therefore, which are one,</i>	<i>Й так душі злиті в ній, що й та,</i>
<i>Though I must goe, endure not yet</i>	<i>Що поряд, прірва осяйнеться;</i>
<i>A breach, but an expansion,</i>	<i>Зшива їх нитка золота,</i>
<i>Like gold to ayery thinnesse beate</i>	<i>Що, й коли тоншає, не рветься</i>
(Donne, 2001, с. 99).	(Марач).

Таким чином, у вірші «Прощання, що забороня печаль» мотив смерті, будучи складником дуже поширеного метафоричного порівняння «прощання-смерть», слугує Дж. Доннові своєрідним приводом для введення низки ідейно-художніх паралелізмів, що зрештою узагальнюються в надзвичайно оригінальному тропі, побудованому на несподіваному зіставленні кардинально відмінних, неспоріднених між собою, далеких явищ.

Як імпульс для розвитку й конкретизації вихідної сюжетної ситуації когнітивна метафора «прощання-смерть» використовується англійським автором і у таких віршах, як «Останній подих» та «Підрахунок». Тексти обидвох із них є, по суті, лише художнім розгортанням та оригінальним авторським витлумаченням цієї метафори, при чому якщо у випадку першого таке витлумачення цілком серйозне, навіть дещо пафосне, то у випадку другого – позначене рисами характерного для багатьох поезій Дж. Донна м'якого гумору. Цікаво також, що в «Останньому подиху» митець пише про прощання як про невід'ємну та до певної міри навіть необхідну частину будь-яких любовних взаємин – лише на фоні моментів прощання, за Дж. Донном, можна збагнути всю цінність присутності коханої людини поруч:

<i>So, so, breake off this last lamenting kisse,</i>	<i>О, перерви цілунок, повний мук,</i>
<i>Which sucks two soules, and vapors Both</i>	<i>Щоб наші дві душі не вийняв з</i>
<i>away,</i>	<i>тіла.</i>
<i>Turne thou ghost that way, and let mee</i>	<i>Простімсь. Нема любові без розлук</i>
<i>turne this,</i>	<i>Й без темряви нічної – дня</i>
<i>And let our selves benight our happiest</i>	<i>світила.</i>
<i>day,</i>	<i>Вже серце переповнює відчай;</i>
<i>We ask'd none leave to love; nor will we</i>	<i>Так легко вмерти, мовивши:</i>
<i>owe</i>	<i>«Прощай!»</i>
<i>Any, so cheape a death, as saying, Goe;</i>	<i>«Прощай!» – шепчу. Й коли тебе</i>
<i>Goe; and if that word have not quite kil'd</i>	<i>шалене</i>
<i>thee,</i>	<i>Це слово до кінця не вбило все ж, –</i>
<i>Ease mee with death, by bidding mee goe</i>	<i>Відлунням вже хай вернеться до</i>
<i>too.</i>	<i>мене,</i>
<i>Oh, if it have, let my word worke on mee,</i>	<i>Щоб і убивця твій загинув теж.</i>

<i>And a just office on a murderer doe.</i>	<i>Шепни ж: «Прощай!» – Хай буду</i>
<i>Except it be too late, to kill me so,</i>	<i>цим дуєтом</i>
<i>Being double dead, going, and bidding, goe</i>	<i>Я вбитий двічі: в лоб і рикошетом</i>
(Donne, 2001, с. 122).	(Марач).

Такі роздуми надають тексту поезії Дж. Донна добре відчутних філософських конотацій.

Натомість вірш «Підрахунок» обіграє метафору «прощання-смерть» за допомогою низки жартівливих гіпербол. У ньому ліричний герой англійського поета перераховує всі випробування, переживання і печалі, яких йому довелося зазнати, відколи він попрощався з коханою. Його страждання у розлуці з жінкою нестерпні до такої міри, що одна хвилина видається йому цілим роком – за такого прискореного часового перебігу швидка смерть протагоніста, звісно ж, неминуча:

<i>For the first twenty yeaes, since</i>	<i>Як вчора я з тобою розлучився,</i>
<i>yesterday,</i>	<i>То перші двадцять років були</i>
<i>I scarce beleev'd, thou could'st be gone</i>	<i>вчився</i>
<i>away,</i>	<i>Самотнім; років сорок ще втішався</i>
<i>For forty more, I fed on favours past,</i>	<i>Запасом тим, що в споминах</i>
<i>And forty'on hopes, that thou would'st,</i>	<i>лишався;</i>
<i>they might last.</i>	<i>Й ще сорок літ надіявсь мати вісті</i>
<i>Teares drown'd one hundred, and sighes</i>	<i>Про тебе; плакав літ сто, нудивсь –</i>
<i>blew out two,</i>	<i>двісті;</i>
<i>A thousand, I did neither thinke, nor doe,</i>	<i>А потім тисячу в розпуці був;</i>
<i>Or not divide, all being one thought of</i>	<i>Ще тисяча пройшла – й про все</i>
<i>you;</i>	<i>забув.</i>
<i>Or in a thousand more, forgot that too.</i>	<i>Чи ж довголіття це? Ні, зором,</i>
<i>Yet call not this long life; But thinke that I</i>	<i>слухом</i>
<i>Am, by being dead, Immortal; Can</i>	<i>Я вмер – й уже безсмертний,</i>
<i>ghosts die?</i>	<i>ставши духом</i>
(Donne, 2001, с. 123).	(Марач).

Цікаву інтерпретацію метафори «прощання-смерть» маємо й у вірші «Прощання: про моє ім'я на вікні». Тут Дж. Донн звертається до образності запозиченої, можливо, з герметичної традиції. Вирушаючи в дорогу, ліричний суб'єкт його поезії вирізьблює своє ім'я на вікні будинку коханої. Як відомо, в магії ім'я володіє незвичною силою. Як стверджував середньовічний філософ і алхімік Агриппа, написане чи вимовлене ім'я – це кінцева стадія вторинного створення речі. Зафіксоване ім'я потенційно

містить у собі всі основні характеристики предмета, який воно називає (Маркова, 2024, с. 337). Разом із тим, проблема природи імені – одна з фундаментальних і в історії філософії. Питання про те, чи має ім'я онтологічний зв'язок із тим, що воно позначає, розглядалося вже у давньогрецькій думці, а згодом отримало нове осмислення в християнській філософії. Так, Платон у діалозі «Кратил» устами своїх персонажів розглядає два погляди на природу імен: один – що ім'я встановлюється природою (Кратил), інший – що воно є умовним знаком (Гермоген). Платонів Кратил стверджує, що правильне ім'я відображає сутність речі. Сократ, хоча частково погоджується, зрештою підкреслює, що істинне пізнання речі можливе не через ім'я, а через розум. Однак він наводить численні приклади етимологій імен, які, на його думку, виражають природу предметів (Платон, 2018). У християнській патристиці та містиці проблема імені була прямо пов'язана з іменами Божими. Ориген, наприклад, уважав, що імена у Святому Письмі мають не випадкове, а натхненне походження – вони є носіями духовного сенсу і вказують на сутність речей у світлі Божого одкровення (Марченко, 2009). Григорій Ніський у праці «Проти Евномія» критикував раціоналістичну спробу ототожнити ім'я Бога із Його сутністю, але визнавав, що імена Божі відкривають певні риси Його природи, тож ім'я є виявом божественної реальності, хоча і не розкриває її повністю (Lossky, 1976). Діонісій Ареопатит у творі «Про Божі імена» стверджував, що імена Бога – це способи Його самовияву, через які Творець відкриває Себе творінню. Ці імена – не просто символи, а енергії, що передають аспекти Божої сутності (Діонісій Ареопатит, 2024). Григорій Палама розвинув це учення про божественні енергії ще далі. У його тлумаченні імена Бога (Любов, Світло, Милосердя) – це енергії, через які Бог безпосередньо діє у світі. Хоча сутність Бога і залишається недоступною, Його імена-енергії є реальними способами зв'язку з Божественним. У цьому сенсі, ім'я вміщує сутність через її вияв (Жуковський, 2019).

Дж. Донн, найімовірніше, був знайомий з усіма цими концепціями. У тексті англійського автора залишене на склі ім'я має оберігати героїню від невірності, бо є уособленням самого героя. Аби підтвердити цю думку, протагоніст у перших трьох строфах порівнює фізичні властивості вікна з рисами власного характеру – твердістю, прозорістю, надійністю. У такий спосіб створюється магічний зв'язок між ним самим, вікном та іменем, вирізьбленим на ньому. Окрім того, протягом усього тексту наголошується, що запорукою цього зв'язку є саме кохана жінка, і лише завдяки її зусиллям описане вікно може стати символом незламного любовного почуття (Маркова, 2024, с. 337–338).

Неоплатонічні ідеї про обмін ідентичностями та ключову роль зору для кохання особливо гучно звучать у другій та третій строфах поезії. Ліричний суб'єкт Дж. Донна стурбований, чи вікно залишиться настільки ж чистим, як у хвилину його від'їзду – здатність віддзеркалювати зображення постає для нього принципово важливою:

<i>'Tis much that glasse should bee</i>	<i>Важливо, щоб скло було</i>
<i>As all confessing, and through-shine as I,</i>	<i>Таким прозорим і наскрізь</i>
<i>'Tis more, that it shewes thee to thee,</i>	<i>променистим, як я,</i>
<i>And cleare reflects thee to thine eye</i>	<i>Ба більше, щоб воно показувало тобі тебе</i>
(Donne, 2001, с. 70).	<i>І ясно віддзеркалювало тебе твоїм очам³.</i>

Побоювання закоханого мають у тексті пояснення, що ґрунтується на взаємодії прямого та переносного значень. Ліричний герой конкретизує:

<i>Here you see me, and I am you</i>	<i>Тут ти бачиш мене, і я є ти.</i>
(Donne, 2001, с. 70).	

Йдеться про те, що жінка має дивитися на скло так, аби бачити у ньому власний образ поверх викарбованого імені, тобто оскільки ім'я є фігуративним втіленням самого героя, то через таку символічну дію відбувається умовне возз'єднання коханців. Закоханий прагне від своєї подружки такої любові, яка, незважаючи на відстань, здатна утримувати їхні душі разом. Дуглас Петерсон пояснює це так: «Ім'я є символом ідентичності. Ідентичність закоханого може бути «заповнена» лише коханою. Вона надає їй змісту, коли дивиться на ім'я, а її власний відбитий образ «стає» ним» (Peterson, 1966, с. 323).

Водночас ліричний суб'єкт Дж. Донна пропонує й інші трактування цього художнього образу, окремі з яких асоціюються зі смертю. Так, ім'я може вважатися своєрідним *memento mori*, нагадуванням про людську недовговічність, адже чоловіка можуть очікувати різноманітні небезпеки у дорозі, він може захворіти чи просто зістаритись і, що найбільш важливо, буде щоденно переживати смертельний досвід розлуки з коханою:

<i>Since I die daily, daily mourne</i>	<i>Оскільки я помираю щодня, щодня плач.</i>
(Donne, 2001, с. 72).	

³ Позаяк цей вірш українською мовою не перекладений, пропонуємо власний дослівний переклад.

Проте найгірший сценарій розгортається у восьмій строфі, де протагоніст поезії звертається до мотиву жіночої невірності. При цьому він виявляє настільки тверде переконання у тому, що кохана його зрештою зрадить, що використовує не сполучне слово «*if*» («якщо»), а «*when*» («коли»). В останніх рядках ті самі характеристики, на яких у перших строфах вірша робився наголос як на притаманних самому героєві, постають інверсованими. Тепер, аби запобігти невірності жінки, вікно має втратити прозорість, тобто те символічне наповнення, яким було наділене вирізьблене на склі ім'я, зі зрадою просто руйнується. У словах протагоніста чуємо напругу в голосі, навіть певне переконання у тому, що його кохання вже неможливо ні вберегти, ні врятувати жодними засобами (Маркова, 2024, с. 339). Заклучна строфа робить цю впевненість очевидною:

<i>But glasse, and lines must bee,</i>	Хоча скло і лінії мусять залишитися,
<i>No meanes our firme substantiall love</i>	Немає засобів, щоб наше міцне
<i>to keepe... (Donne, 2001, с. 73).</i>	життєздатне кохання зберегти...

Вірш закінчується емоційним спадом, що знову повертає до мотиву смерті, але не лише смерті коханців від розлуки, а й смерті самого кохання:

<i>Neere death inflicts this lethargie,</i>	Близька смерть приносить це заціпеніння,
<i>And this I murmur in my sleepe;</i>	І це я бурмочу у своєму сні;
<i>Impute this idle talke, to that I goe,</i>	Спишіть цю пусту балаканину, на те, що
<i>For dying men talke often so</i>	Ті, хто вмирають, говорять часто так.
(Donne, 2001, с. 73).	

Концепт прощання реалізується в любовній ліриці Дж. Донна не лише через троп «прощання-смерть», але й через когнітивну метафору «прощання-сон». Щоправда, така концептуалізація трапляється в англійського митця лише один раз (у вірші «Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)») і є доволі своєрідною. Пояснимо чому.

Ліричний сюжет поезії складають розради та запевнення протагоністом героїні в тому, що він покидає її не заради іншої жінки. Його слова виказують рідкісну ніжність і свідчать про неабияку чуйність героя, його небайдужість до жіночих почуттів. Закоханий намагається стишити сльози коханої, розвіяти сум і дає обіцянку неодмінного повернення:

*Sweetest love, I do not goe,
For wearinesse of thee,
Nor in hope the world can show
A fitter Love for mee <...>
Yesternight the Sunne went hence,
And yet is here to day, <...>
Then feare not mee,
But beleeeve that I shall make
Speedier journeyes, since I take
More wings and spurres than hee
(Donne, 2001, c. 61).*

*Найсолодша любове, я йду,
Не тому, що втомився від тебе,
І не в надії, що світ може показати
Кохання, яке би мене більше
влаштувало <...>
Вчора Сонце пішло звідси,
А вже тут сьогодні, <...>
Так само не бійся за мене,
Але вір, що я зроблю
Швидшими мандри, бо я маю
Більше крил і шпор, ніж воно
(сонце – М. М.)⁴.*

Для того, аби коханій жінці було легше пройти через болісний момент прощання, ліричний суб'єкт Дж. Донна пропонує поглянути на нього як на сон – так у тексті з'являється метафора «прощання-смерть»:

*But thinke that wee
Are but turn'd aside to sleepe
(Donne, 2001, c. 62).*

*Але подумай, що ми
Лише поруч заснули.*

Звісно, її можна розглядати і як самостійний троп, проте, на наш погляд, є всі підстави й для іншого розуміння. Тут варто, на нашу думку, звернути увагу на те, що цей вірш Дж. Донна має яскраво виражений медитативно-філософський характер і, ймовірно, так само, як і у всіх попередньо проаналізованих текстах, у ньому теж ідеться про смерть, адже «смерть – це сон» – типовий мотив у поезії того часу, зокрема в метафізичній. Тим більше, що сам мотив смерті аж ніяк не є у вірші імпліцитним – автор звертається до нього вже у перших рядках, тобто він перебуває, умовно кажучи, «у сильній позиції»:

*But since that I
Must dye at last, 'tis best,
To use my selfe in jest
Thus by fain'd deaths to dye
(Donne, 2001, c. 61).*

*Але раз я
Маю зрештою померти, — найкраще
Звикати до цього жартома,
Умираючи уявною смертю.*

⁴ Тут і далі дослівний переклад цієї поезії наш.

Саме тому, на наше переконання, метафора «прощання-сон» є в поезії «Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)» лише різновидом когнітивної метафори «прощання-смерть».

3. Висновки

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки. Частота звернення Дж. Донна до художнього опрацювання концепта прощання у збірці «Пісні і сонети» (сім віршів із п'ятдесяти п'яти) дає підстави припускати, що він мав для англійського автора вагоме значення. Саму подію прощання письменник трактує доволі неординарно – як цілком природну і навіть потрібну для розвитку будь-яких любовних взаємин, таку, що не страшна для тих, хто вміє любити по-справжньому. Але при цьому митець і не заперечує неабиякої травматичності досвіду розлуки для закоханих – саме тому концепт прощання постійно реалізується у його любовній ліриці через доволі традиційну когнітивну метафору «прощання-смерть». Найчастіше ця метафора є у Дж. Донна дуже поширеною за рахунок різного роду смислових паралелізмів і зв'язків з іншими художніми структурами. Іноді навіть весь поетичний текст вірша слугує її поясненням – у такому випадку цей троп відіграє змістотвірну функцію, стаючи основою та поштовхом для розгортання ліричного сюжету чи ситуації. Своєрідним варіантом когнітивної метафори «прощання-смерть» є, на наше переконання, в англійського автора й метафора «прощання-сон», через яку прощання концептуалізовано у вірші «Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)». Таке тлумачення смерті як сну назагал було дуже характерним для барокової літератури, а тому, на нашу думку, є цілком органічним і для Дж. Донна, не створюючи жодного конфлікту інтерпретацій.

Література

1. Безруков Андрій 2017а. Маніфестація метафізичного світобачення в «Екстазі» Дж. Донна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* 31/1: с. 128–130.
2. Безруков Андрій 2017б. Метафізичні парадигми у творчості першого покоління англійських метафізиків (Дж. Донна, Дж. Герберта, Ф. Кверлза). *Science and Education a New Dimension. Philology* 31/118: с. 12–15.
3. Діонісій Ареопатит 2024. *Про Божі імена*. Львів: Свічадо.
4. Жуковський Віктор 2019. Богослов'я енергій Григорія Палами: головні аспекти і значення. *Наукові записки УКУ. Серія: «Богослов'я»* 12/6: с. 163–205.
5. Зуєнко Марина 2010. Особливості організації поетичної картини світу в ліриці Джона Донна. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Короленка: Філологічні науки* 1: с. 91–94.

6. Зуенко Марина 2012. Структура художнього образу в любовній ліриці Джона Донна. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій: збірник наукових праць*. Сімферополь: Кримський Архів, с. 163–171.
7. Зуенко Марина 2013. Метафізична поетика Джона Донна в контексті барокової парадигми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки* 33: с. 121–124.
8. Зуенко Марина 2015. Поетика «Священних сонетів» Джона Донна. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки* 5: с. 322–328.
9. Маращ Віктор. *Із Джона Донна*. <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183> (Дата звернення: 15.07.2025).
10. Маркова Мар'яна 2024. *Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської літератури XVI – початку XVII століття: герменевтичні аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук*. Дрогобич–Київ: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка – Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.
11. Марченко Ярослав 2009. Система поглядів Оригена (за працею «Про начала»). *Українське релігієзнавство* 49: с. 115–125.
12. Москвітін Дар'я 2019. Поезія Дж. Донна в українських перекладах. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»: conference proceedings (September 20–21, 2019)*. Baia Mare: Izdevnieciba «Baltija Publishing», с. 154–157.
13. Назаров Назарій 2010. Емблематизм у поезії Джона Донна. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України* 6: с. 27–30.
14. Паньківська Алла – Солошенко Олександр 2016. Деякі особливості поетики Джона Донна. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови* 23: с. 205–215.
15. Платон 2018. Кратил. *Sententiae* 37/2: с. 108–140.
16. Рязанцева Тетяна 2015. *Стихія в системі. Європейська метафізична поезія XVII – першої половини XX ст.: мотивно-тематичний комплекс, поетика, стилістика*. Київ: Ніка-Центр.
17. Рязанцева Тетяна 2016. Магія метафор. Механіка взаємодії «Пісні» Джона Донна і «Мандрівного замку Хаула» Діани Вінн Джонс. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови* 24/2: с. 64–69.
18. Ситченко Анатолій 2008. Emblems of more або Емблематизм у поезії Джона Донна. *Зарубіжна література в школах України* 7–8: с. 44–47.
19. Doherty, Thomas 1986. *John Donne, Undone*. London: Methuen.
20. Donne, John 2001. *The Complete Poetry and Selected Prose*. New York: Modern Library.
21. Lossky, Vladimir 1976. *The Mystical Theology of the Eastern Church*. Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press.
22. Peterson, Douglas 1966. *The English Lyric from Wyatt to Donne*. New Jersey: Princeton.
23. Smith, Albert James 1968. *John Donne: The Songs and Sonets*. London: Edward Arnold.

References

1. Bezrukov, Andrii 2017a. Manifestatsiia metafizychnoho svitobachennia v «Ekstazi» Dzh. Donna [The Manifestation of a Metaphysical Worldview in J. Donne's «Ecstasy»]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia* 31/1: s. 128–130. (In Ukrainian)
2. Bezrukov, Andrii 2017b. Metafizychni paradyhmy u tvorchosti pershoho pokolinnia anhliiskykh metafizykyv (Dzh. Donna, Dzh. Herberta, F. Kverlza) [Metaphysical Paradigms in the Works of the First Generation of English Metaphysicians (J. Donne, J. Herbert, F. Quarles)]. *Science and Education a New Dimension. Philology* 31/118: s. 12–15. (In Ukrainian)
3. Dionysius the Areopagite 2024. *Pro Bozhi imena* [On the Divine Names]. Lviv: Svichado. (In Ukrainian)
4. Zhukovskiy, Viktor 2019. Bohoslov'ya enerhii Hryhoriia Palamy: holovni aspekty i znachennia [Gregory Palamas' Theology of Energies: Main Aspects and Meanings]. *Naukovi zapysky UKU. Serii: «Bohoslov'ya»* 12/6: s. 163–205. (In Ukrainian)
5. Zuienko, Maryna 2010. Osoblyvosti orhanizatsii poetychnoi kartyny svitu v lirytsi Dzhona Donna [Features of the Organization of the Poetic Picture of the World in John Donne's Lyrics]. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Korolenka: Filolohichni nauky* 1: s. 91–94. (In Ukrainian)
6. Zuienko, Maryna 2012. Struktura khudozhnoho obrazu v liubovnii lirytsi Dzhona Donna [The Structure of the Artistic Image in John Donne's Love Lyrics]. *Svitova literatura na perekhresti kultur i tsyvilizatsii: zbirnyk naukovykh prats*. Simferopol: Krymskyi Arkhiv, s. 163–171. (In Ukrainian)
7. Zuienko, Maryna 2013. Metafizychna poetyka Dzhona Donna v konteksti barokovoi paradyhmy [John Donne's Metaphysical Poetics in the Context of the Baroque Paradigm]. *Naukovi pratsi Kam'yanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky* 33: s. 121–124. (In Ukrainian)
8. Zuienko, Maryna 2015. Poetyka «Sviashchennykh sonetiv» Dzhona Donna [The Poetics of John Donne's «Holy Sonnets»]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni nauky* 5: s. 322–328. (In Ukrainian)
9. Marach, Viktor. *Iz Dzhona Donna*. [From John Donne's Works]. <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183> (Accessed: 15.07.2025). (In Ukrainian)
10. Markova, Mariana 2024. *Poeziia Dzhona Donna v konteksti petrarkivskoho dyskursu anhliiskoi literatury XVI – pochatku XVII stolittia: hermenevtychni aspekty: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filolohichnykh nauk* [John Donne's Poetry in the Context of Petrarchan Discourse of English Literature of the 16th and Early 17th Centuries: Hermeneutical Aspects: Doctoral Thesis in Philology]. Drohobych-Kyyiv: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University – Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. (In Ukrainian)
11. Marchenko, Yaroslav 2009. Systema pohliadiv Orihena (za pratseiu «Pro nachala») [The System of Origen's Views (Based on «On First Principles»)]. *Ukrainske relihiieznavstvo* 49: s. 115–125. (In Ukrainian)

12. Moskvitina, Daria 2019. Poeziia Dzh. Donna v ukrainskykh perekladakh [J. Donne's Poetry in Ukrainian Translations]. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»: conference proceedings (September 20–21, 2019)*. Baia Mare: Izdevnieciba «Baltija Publishing», s. 154–157. (In Ukrainian)
13. Nazarov, Nazarii 2010. Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblematism in the Poetry of John Donne]. *Vsesvitnia literatura ta kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy* 6: s. 27–30. (In Ukrainian)
14. Pankivska, Alla – Soloshenko, Oleksandr 2016. Deiaki osoblyvosti poetyky Dzhona Donna [Some Features of John Donne's Poetics]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii inozemni movy* 23: s. 205–215. (In Ukrainian)
15. Platon, 2018. *Kratyl* [Cratylus]. *Sententiae* 37/2: s. 108–123. (In Ukrainian)
16. Riazantseva, Tetiana 2015. *Stykhiiia v systemi. Yevropeiska metafizychna poeziia XVII – pershoi polovyny XX st.: motyvno-tematychnyi kompleks, poetyka, stylistyka* [Element in the System. European Metaphysical Poetry of the 17th – First Half of the 20th Centuries: Motive-thematic Complex, Poetics, Stylistics]. Kyiv: Nika-Tsentr. (In Ukrainian)
17. Riazantseva, Tetiana 2016. Mahiia metafor. Mekhanika vzaємodii «Pisni» Dzhona Donna i «Mandrivnoho zamku Khaula» Diany Vinn Dzhons [The Magic of Metaphors: The Mechanics of the Interaction between John Donne's «Song» and Diana Wynne Jones' «Howl's Moving Castle»]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii inozemni movy* 24/2: s. 64–69. (In Ukrainian)
18. Sytchenko, Anatolii 2008. Emblems of more abo Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblems of More or Emblematism in John Donne's Poetry]. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy* 7–8: s. 44–47. (In Ukrainian)
19. Doherty, Thomas 1986. *John Donne, Undone*. London: Methuen.
20. Donne, John 2001. *The Complete Poetry and Selected Prose*. New York: Modern Library.
21. Lossky, Vladimir 1976. *The Mystical Theology of the Eastern Church*. Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press.
22. Peterson, Douglas 1966. *The English Lyric from Wyatt to Donne*. New Jersey: Princeton.
23. Smith, Albert James 1968. *John Donne: The Songs and Sonets*. London: Edward Arnold.

Концепт прощання в любовній ліриці Джона Донна

Маркова Мар'яна, кандидат філологічних наук, доцент. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кафедра української літератури та теорії літератури, доцент. markmar29@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3161-5476.

У статті запропоновано аналіз та інтерпретацію концепта прощання у любовній ліриці англійського барокового письменника Джона Донна (1572–1631). Констатовано, що цей концепт займає чільне місце в ідейно-тематичному комплексі збірки автора «Пісні і сонети» – із ним пов'язані насамперед відомі «валедикції» Джона Донна (від англ. «valediction» – «прощальне слово», «прощання»): «A Valediction: Of My Name, in the Window» [«Прощання: про мое

ім'я на вікні»], «A Valediction: Of the Booke» [«Прощання: про книгу»], «A Valediction: Of Weeping» [«Прощання: про плач»], «A Valediction: Forbidding Mourning» [«Прощання, що забороня печаль»]; у той чи той спосіб він розробляється також у таких поезіях, як «Song (Sweetest love, I do not goe)» [«Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)»], «The Expiration» [«Останній подих»] та «The Computation» [«Підрахунок»]. Зроблено припущення, що, зважаючи на частоту звернення Джона Донна до художнього опрацювання аналізованого концепта, він мав для англійського автора вагоме значення. Саму подію прощання письменник трактує доволі неординарно – як цілком природну і навіть потрібну для розвитку будь-яких любовних взаємин, таку, що не страшна для тих, хто вміє любити по-справжньому. Але при цьому митець і не заперечує неабиякої травматичності досвіду розлуки для закоханих – саме тому концепт прощання постійно реалізується у його любовній ліриці через доволі традиційну когнітивну метафору «прощання-смерть». Найчастіше ця метафора є у Джона Донна дуже поширеною за рахунок різного роду смислових паралелізмів та зв'язків з іншими художніми структурами. Іноді навіть весь поетичний текст вірша слугує її поясненням – у такому випадку цей троп відіграє змістотвірну функцію, стаючи основою та імпульсом для розгортання ліричного сюжету чи ситуації. Своєрідним варіантом когнітивної метафори «прощання-смерть» є в англійського письменника й метафора «прощання-сон», через яку прощання концептуалізовано у вірші «Song (Sweetest love, I do not goe)» [«Пісня (Найсолодша любове, я йду не тому)»]. Таке тлумачення смерті як сну назагал було дуже характерним для барокової літератури, а тому є цілком органічним і для Джона Донна, не створюючи жодного конфлікту інтерпретацій.

Ключові слова: Джон Донн, когнітивна метафора, концепт, любовна лірика, «Пісні і сонети», прощання.

The concept of parting in John Donne's love lyrics

Mariana Markova, candidate of philological sciences, associate professor. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature, associate professor. markmar29@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3161-5476.

The article offers an analysis and interpretation of the concept of parting in the love lyrics of the English Baroque writer John Donne (1572–1631). It has been stated that this concept occupies a prominent place in the thematic and ideological framework of the poet's collection "Songs and Sonets" – being most notably represented in John Donne's well-known "valedictions": "A Valediction: Of My Name, in the Window", "A Valediction: Of the Booke", "A Valediction: Of Weeping", and "A Valediction: Forbidding Mourning". This concept is also developed, in one way or another, in such poems as "Song (Sweetest love, I do not goe)", "The Expiration", and "The Computation". It has been also suggested that, considering how frequently John Donne turns to artistic elaboration of this concept, it held significant importance for the English author. The writer treats the act of parting in an unconventional way – as

something entirely natural and even necessary for the development of any romantic relationship, something that poses no threat to those who truly know how to love. At the same time, the poet does not deny the deeply traumatic experience of separation for lovers. This is why the concept of parting is consistently realised in his love lyrics through the rather traditional cognitive metaphor of “parting as death”. This metaphor often becomes especially prominent in John Donne’s poems through various semantic parallels and connections with other artistic structures. In some cases, the entire text of the poem serves merely as an explanation of this metaphor – in such cases, this trope plays a meaning-forming role, serving as the foundation and impulse for the unfolding of the lyrical plot or situation. A particular variation of the cognitive metaphor “parting as death” is John Donne’s metaphor “parting as sleep”, through which the concept of parting is presented in the poem “Song (Sweetest love, I do not goe)”. Such an understanding of death as sleep was, in general, highly characteristic of Baroque literature and, therefore, seems entirely organic for John Donne, posing no conflict in interpretation.

Keywords: *John Donne, cognitive metaphor, concept, love lyrics, “Songs and Sonets”, parting.*

A búcsú koncepciója John Donne szerelmi lírájában

Markova Marianna, a filológiai tudományok kandidátusa, docens. Drohobicsi Ivan Franko Állami Pedagógiai Egyetem, Ukrán Irodalom és Irodalomelméleti Tanszék, docens. markmar29@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3161-5476.

A tanulmány a búcsú koncepcióját elemzi és értelmezi John Donne (1572–1631) angol barokk költő szerelmi lírájában. Megállapítást nyert, hogy ez a koncepció kiemelkedő helyet foglal el a költő „Songs and Sonets” [Dalok és szonettek] című kötetének tematikai és eszmei hátterében – leginkább John Donne jól ismert búcsúdalaiban („valediction”) jelenik meg: „A Valediction: Of My Name, in the Window” [Búcsúzás: nevemről az ablakban], „A Valediction: Of the Booke” [Búcsúzás: a könyvről], „A Valediction: Of Weeping” [Búcsúzás: a sírásról], valamint „A Valediction: Forbidding Mourning” [Búcsúzás: megtiltva bánatot]. Ez a fogalom kisebb-nagyobb mértékben megjelenik továbbá olyan költeményekben is, mint a „Song (Sweetest love, I do not goe)” [Dal (Édes szerelmem, nem megyek)], „The Expiration” [Az utolsó lehelet] és „The Computation” [A számvetés]. Felvetődött az a gondolat is, hogy tekintettel arra, milyen gyakran tér vissza John Donne e fogalom művészi kidolgozásához, annak jelentős súlya lehetett az angol szerző számára. A költő a búcsú aktusát szokatlan módon értelmezi – olyasminek tekinti, ami teljesen természetes, sőt szükséges bármely romantikus kapcsolat fejlődéséhez, és amely nem jelent veszélyt azok számára, akik valóban tudnak szeretni. Ugyanakkor a költő nem tagadja a szerelmesek számára a különválás mélyen traumatikus jellegét sem. Éppen ezért a búcsú koncepciója Donne szerelmi lírájában következetesen a hagyományos „búcsú = halál” kognitív metaforán keresztül jelenik meg. Ez a metafora Donne költészetében gyakran különösen hangsúlyossá válik különféle szemantikai párhuzamok és más művészi struktúrákkal való kapcsolatok révén. Előfordul, hogy a vers teljes szövege pusztán e metafora

magyarázataként szolgál – ilyen esetekben ez a szókép jelentésalkotó szerepet tölt be, és alapját, valamint ösztönzőjét adja a lírai cselekmény vagy helyzet kibontásának. A „búcsú = halál” kognitív metafora sajátos változata Donne-nál a „búcsú = alvás” metafora, amelyen keresztül a búcsú koncepciója a „Song (Sweetest love, I do not goe)” című versben kerül kifejtésre. Az alvásként értelmezett halál felfogása általában véve igen jellemző volt a barokk irodalomra, így teljesen organikusan illeszkedik John Donne költészetébe, és nem okoz ellentmondásokat a művei értelmezésében.

Kulcsszavak: *John Donne, kognitív metafora, koncepció, szerelmi líra, „Songs and Sonets”, búcsúzás.*